COLOCVIU STRATEGIC

Nr. 3
Martie 2015

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE APĂRARE ŞI SECURITATE

CUNOAŞTERE, CONVENȚII ŞI DECIZII

Mihai ZODIAN

Filosofia cunoaşterii a jucat un rol important în schimbările prin care au trecut disciplinele relațiilor internaționale şi studiilor de securitate în ultimele decenii. Dincolo de aspectele strict intelectuale, miza consta chiar în legitimitatea acestora ca demersuri intelectuale, destinate îmbunătățirii politicilor publice şi educării cetățenilor raționali şi liberi, două valori esențiale ale democrațiilor moderne. Ideea ştiințelor reale ca model epistemologic şi metodologic a fost pusă sub semnul întrebării de către adepții abordării paradigmelor şi de postmodernişti. Constructivismul promovat de Fred Chernoff oferă o concepție moderată, nu lipsită însă de unele ambiguități inerente.

Problema cunoaşterii a însoțit filosofia aproape de la naşterea sa[1]. Răspunsurile la întrebări de genul cum putem cunoaşte ceva, legau concepțiile despre fundamentele existenței de ideile etice şi politice[2]. Multă vreme ignorată în studiile sociale, tematica a devenit din ce în ce mai importantă, odată cu contestarea concepțiilor moderne despre ştiință.

Importanța epistemologiei, filosofia cunoaşterii, provine din faptul că multe dintre concepțiile despre securitate sau despre politici au la bază presupoziții care ar intra sub regimul acestui demers[3]. Aşa cum sublinia Graham Allison, majoritatea decidenților aderă, deseori fără să-şi dea seama, la o versiune a modelului actorului rațional, în înțelegerea unor fenomene precum războiul sau crizele internaționale[4]. Dacă premisele respectivei construcții intelectuale sunt greşite, atunci este posibil şi ca acțiunile pe care le inspiră să se dovedească contraproductive.

În acelaşi timp, ştiințele naturale şi tehnologiile pe care le inspiră au devenit din ce în ce mai importante, chiar şi în viața curentă. Rețelele sociale şi telefoanele smart sunt unele dintre exemplele cele mai facile ale acestor procese. Uneori, natura cunoaşterii inspiră controverse aprinse, mai ales când sunt în joc importante mize simbolice sau materiale, ca în cazul controverselor despre încălzirea globală.

În consecință, epistemologia poate fi utilă, cel puțin ca introducere, pregătire, pentru descifrarea unui hățiş intelectual, deşi nu este clar cum ar trebui privită, din perspectiva unor discipline precum ştiințele sociale, îndeosebi, a celor politice, relațiilor internaționale şi studii de securitate. Autori precum Jackson o consideră importantă ca motivare rațională a demersurilor de cercetare, ajutându-ne să identificăm mai bine punctele forte şi slabe ale principiilor metodologice şi instrumentelor alese[5]. O abordare procesuală, întâlnită la Wittgenstein şi Rorty subliniază caracterul dubitativ şi conversațional al filosofiei, care ne pune mai curând întrebări, ajută la clarificarea conceptelor, decât să ofere răspunsuri satisfăcătoare[6].

Dezvoltate cu precădere din secolul XIX,

ştiinţele sociale au fost profund marcate de mai multe valuri de pozitivism, viziunea conform căreia investigarea societăţii umane este analog celui al naturii, de unde reiese că teoriile şi instrumentele de cercetare trebuie să fie similare. Deseori respinsă ca străină şi lipsită de capacitatea de înţelegere minimală, această abordare a revenit tot timpul şi continuă să exercite o mare influenţă asupra domeniilor respective. Este interesant că studiile de securitate se constituie într-o perioadă de critică a acestui curent epistemologic.

Printre cele mai cunoscute formulări pozitiviste se numără cele ale empiriştilor logici, raţionalismul critic elaborat de Popper, filosofia programelor de cercetare a lui Lakatos, dar şi abordări originare preponderent din interiorul ştiinţelor sociale precum comportamentalismul, structuralismul şi teoria acţiunii raţionale. Toate au în comun modelul fizicii, neutralitatea observatorului, cauzalitatea şi versiuni ale concepţiei despre adevăr drept corespondenţă dintre teorii şi fapte. Scopul final constă în explicarea unui set de legi care să permită cunoaşterea, predicţia şi controlul fenomenelor sociale.

Pozitivismul a fost însă criticat în filosofie de Thomas Kuhn şi de postmodernişti, amintind astfel de caracterul mai curând deliberativ decât cumulativ al acestei discipline[7]. Primul a argumentat că oamenii de ştiinţă nu caută să îşi verifice teoriile prin fapte, nici să le supună unor teste competitive dure, ci dimpotrivă, influenţaţi de o paradigmă, un model exemplar al cercetării, caută să o confirme, riscând să adapteze faptele ideile şi credinţelor profunde[8]. Postmoderniştii au subliniat că, îndeosebi în disciplinele aplicate, este dificil de distins între cunoaştere şi relaţii de putere, ultimele configurând, în termenii lui Michel Foulcault, episteme, regimuri discursive, configuraţii instabile care dau un sens aparent şi iluzoriu lumii[9].

Ştiinţele sociale adaugă o altă dimensiune epistemologii şi anume discuţia despre specificul umanităţii, prin comparaţie cu natura, cu profunde consecinţe ontologice, etice şi politice. O mai veche tradiţie de interogaţie, hermeneutica, a respins principiile pozitiviste, considerând că elementele definitorii aici constau în capacitatea oamenilor de a defini un sens al acţiunilor şi de a-şi creiona identitatea şi comportamentul potrivit acestor elemente simbolice[10]. Limbajul este adevăratul semn al societăţii, iar tematicile trebuie înţelese din interior, nu abordate cauzal din exterior.

Disputele dintre adepţii teoriilor explicative în maniera ştiinţelor exacte şi hermeneuticieni au jucat un rol important de la începutul anilor `90, până în zilele noastre în discipline precum relaţiile internaţionale şi studiile de securitate[11]. Nu este clar dacă se va ajunge la un compromis, iar nou teorii, precum constructivismul şi abordările critice au crescut în popularitate şi-au asigurat un caracter pluralist acestor domenii intelectuale. Dezbaterea respectivă are un caracter limitat însă, excluzând unele opţiuni interesante precum convenţionalismul, de care ne vom ocupa aici.

Acesta din urmă susţine că adevărul teoriilor depinde de comunitatea cercetătorilor, o idee iniţial sceptică, dar care a fost convertită pentru elaborarea unei epistemologii moderate, odată cu atenuarea de către Thomas Kuhn a criticilor sale prin promovarea unor valori cognitive precum simplitatea şi exactitatea[12]. Oamenii de ştiinţă pot adopta, prin înţelesuri intersubiective, o serie de principii raţionale destinate ghidării cercetării. Astfel, chiar dacă realitatea nu confirmă neapărat principiile Iluminismului, acordul, consensul, elitei cercetătorilor pare a oferi o nouă garanţie.

Într-una dintre cele mai interesante publicaţii epistemologice din ultimii ani, Fred Chernoff a transferat ideile filosofului şi chimistului francez Pierre Duhem, domeniului relaţiilor internaţionale[13]. Acesta din urmă a elaborat o epistemologie a bunului simţ drept ghid al cercetătorilor, pornind de la premisele incertitudinii experimentelor, înrudită cu ideile

Mihai-Vladimir ZODIAN este cercetător în cadrul Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate din Universitatea Naţională de Apărare „Carol I”, Bucureşti.

lui Thomas Kuhn[14]. Deşi controversate, ideile sale au continuat să exercite o anumită putere de atracţie asupra contemporanilor, fie direct, fie mediat[15].

Chernoff pornea de la o consideraţia pragmatică: ştiinţele sociale trebuie să deţină un nucleu raţional, în caz contrar, riscă să devină irelevante pentru decidenţi[16]. Acest raţionament prin consecinţe aminteşte de principiile clasice ale lui Francis Bacon, dar este insuficient, deoarece utilitatea, fiind subiectivă şi circumstanţială, nu legitimează din punct de vedere logic nişte poziţii intelectuale şi este respinsă de teoreticienii critici, pentru care reprezintă o formă limitată de cunoaştere[17]. De exemplu, misticismul poate fi folositor uneori pentru asigurarea succesului acţiunilor.

Concepţia autorului despre raţionalitatea sa diferă de cea a pozitiviştilor, în sensul în care nu mai este privită drept o facultate detaşată şi universală, apropiindu-se de filosofia revizuită a lui Thomas Kuhn, criterii definite intersubiectiv de către cercetători şi totuşi bazate pe gândire[18]. Pentru Chernoff, configurarea culturală a principiilor epistemologice, metodologice, a teoriilor şi problematicii este limitată de un empirism „de bun simţ", amintind de Duhem, adică ideea că există o lume independentă de savanţi, indiferent cât de greu este ea de cunoscut. Balansul între convenţie şi „natură" reprezintă consecinţa indeterminării teoriilor de către fapte, în sensul în care verificarea nu poate decide concludent între concepţii rivale, cel puţin în cazul ştiinţelor sociale[19].

Specificul şi chiar superioritatea acestora, prin comparaţie cu cele exacte constă în faptul că se ocupă de investigarea convenţiilor în sine, nu doar le presupun, o argumentare analoagă cu cea în favoarea filosofiei[20]. Reluând unele argumente hermeneutice, Chernoff consideră că disciplinele sociale îşi construiesc în mod specific obiectul, de unde ar reieşi că nu sunt în mod serios afectate de problema imperfecţiunii măsurătorilor evidenţiată de Duhem[21]. Cu toate acestea, el nu renunţă la unele elemente ale idealului pozitivist, ci promovează o versiune atenuată, împărtăşite de autori precum Robert Keohane şi chiar de Auguste Comte, fondatorul curentului, potrivit căreia o cunoaştere riguroasă poate fi compatibilă cu o anumită ambiguitate[22].

Astfel, Chernoff consideră că predicţiile sunt posibile, în ciuda limitelor produselor, prin comparaţie cu ştiinţele reale. Ele leagă domeniul academic de decidenţi şi trebuie să reprezinte unul dintre obiectivele cercetătorilor, poziţie diferită de cele adoptate de alţi critici ai pozitivismului. Din aceste considerente autorul este partizanul metodelor scenariilor, într-un cadru pluralist[23].

Principalul semn de întrebare priveşte coerenţa demersului. Cum impaci obiectivele pozitivismului cu epistemologia instersubiectivă si riscul de scepticism implicat de convenţionalism? Grupurile se pot înşela, de unde o tensiune între cultură şi raţionalitate. Aceasta din urmă nu distinge neapărat ştiinţa de alte demersuri intelectuale.

Abordarea lui Chernoff este însă instructivă pentru efortul depus de cercetătorii din domeniile relaţiilor internaţionale de a depăşi controversele epistemologice din ultimele decenii, duse deseori prea departe. Ea impresionează prin calitatea argumentării şi a cunoştinţelor şi referinţelor autorului. *The Power of International Theory* , în ciuda punctelor slabe, rămâne o carte de referinţă pentru filosofia aplicată a cunoaşterii.

---

[1] Acest text se bazează pe lucrarea Mihai Zodian, *Perspective epistemologice şi predicţii în relaţiile internaţionale*, Editura Universităţii Naţionale de Apărare „Carol I", Bucureşti, 2015, în special pp. 48-50.

[2] Mircea Flonta, *Cognitio: o introducere critică în problema cunoaşterii*, Editura All, Bucureşti, 2008.

[3] Simon Blackburn, *Dicţionar Oxford de filozofie*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1999, pp. 125-126.

[4] Graham T. Allison, Philip Zelikow, *Esenţa deciziei. O explicaţie a crizei rachetelor din Cuba*, Editura Polirom, Iaşi, 2010.

[5] Patrick Thaddeus Jackson, *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philospohy of Science and Its Implications for the Study of World Politics*, Routledge, 2010.

[6] Ludwig Wittgenstein, *Cercetări filosofice*, Editura Humanitas, 2004, pp.147-148; Mircea Flonta, „Studiu introductive. Filosofia târzie a lui Ludwig Wittgenstein. Dificultăţi şi provocări", în Wittgenstein, *op. cit.*, pp. 30-31; Richard Rorty, *Filosofie şi oglinda naturii*,

Editura Tact, Cluj, 2014.
[7] Thomas Kuhn, *Structura revoluțiilor ştiințifice*, Editura Humanitas, 2008.
[8] *Ibidem*, pp. 106-114.
[9] Michel Foucault, *Naşterea bipoliticii*, Editura Ideea, Cluj, 2007.
[10] Radu-Sebastian Ungureanu, *Securitate, suveranitate şi relații internaționale*, Editura Polirom, Iaşi, 2010.
[11] Martin Hollis, Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations*, Claredon Press, 1991.
[12] Thomas Kuhn, „Objectivity, value judgement, theory choice", în Martin Curd, J. A. Cover, *Philosophy of Science. The Central Issues*, W. W. Norton and Company, 1998, pp. 102-118.
[13] Fred Chernoff, *The Power of International Theory: Reforging the Link to Foreign Policy-Making through Scientific Enquiry*, Routledge, 2005.
[14] *Ibidem*.
[15] Roger Ariew, „Pierre Duhem", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy,* http://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=duhem (accesat februarie 2015).
[16] *Ibidem*, p. 145.
[17] Rober W. Cox, „Social Forces, States and World Orders", *Millenium: Journal of International Studies*, iunie 1981.
[18] *Ibidem*, p. 156.
[19] *Ibidem*, p. 156
[20] *Ibidem*, p. 204.
[21] *Ibidem*, pp. 204-210.
[22] Gary King, Robert Keohane, Sidney Verba, *Fundamentele cercetării sociale*, Editura Polirom, Iaşi, 2000.
[23] *Ibidem*, p. 159-160; 214-216.

CONCLUZII

- *Deşi pare distantă de preocupările practice, epistemologia simbolizează o configurație culturală din care derivă şi legitimitatea, justificarea, unor discipline precum relațiile internaționale şi studiile de securitate.*

- *Controversa dintre pozitivism şi hermeneutică, reluând dezbateri vechi de aproape un secol, are un caracter limitat şi concentrarea asupra acesteia riscă să excludă unele abordări interesante, precum convenționalismul, realismul sau postmodernismul.*

- *Fred Cernoff încearcă să concilieze ideile rolului constructiv al culturii față de cunoaştere şi existenței unei lumi independente, considerând că valorile create prin interacțiune simbolică corespund, în linii mari idealului pozitivist de raționalitate, ceea ce permite elaborarea de propuneri utile decidenților.*

- *Dificultățile abordării se referă la coerența argumentației şi la conceptualizarea vagă a ştiinței.*

COLOCVIU STRATEGIC este o publicație a Centrului de Studii Strategice de Apărare şi Securitate ce prezintă principalele rezultate ale unor studii de cercetare, sintezele unor evenimente ştiințifice, opiniile şi punctele de vedere ale masteranzilor şi doctoranzilor, implicați în cercetarea ştiințifică din domeniul apărării şi securității.

COLOCVIU STRATEGIC
Supliment al revistei *Impact Strategic*
Redactor: dr. Mihai ZODIAN
e-ISSN 1842-8096, ISSN-L 1841-7396, 287/2016

Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate
Şos. Panduri, nr. 68-72, Sector 5, Bucureşti
Telefon: 021.319.56.49, Fax: 021.319.57.80
E-mail: cssas@unap.ro, Site: http://cssas.unap.ro